

FEEST IN VIE

Hemelvaart en Pinksteren zijn de onbekendste christelijke feestdagen. Henk Jan de Jonge beschrijft hun oorsprong en doel. Vragen naar de betekenis van Hemelvaart en Pinksteren is volgens hem vragen naar de betekenis van Goede Vrijdag en Jezus' opstanding. Wat oorspronkelijk één gedenkdag was, is in de loop van de tijd uitgegroeid tot vier afzonderlijke feesten.

De viering van de hemelvaart van Jezus is tegenwoordig niet het uitbundigste feest van de kerk. Dat komt onder meer doordat het verbonden is met het wonderlijke verhaal van Jezus' opneming in de hemel in Handelingen 1. Daar vertelt Lukas dat Jezus omhooggeheven en door een wolk opgenomen werd (vers 9). De discipelen 'zien hem naar de hemel gaan' (vers 11).

Deze voorstelling was in de dagen van Lukas niet zo vreemd als nu. Joden en christenen waren vertrouwd met de hemelvaart van Elia en Henoch. Heidenen geloofden in de lichamelijke hemelvaart van tientallen personen, niet alleen in een ver verleden, ook in recente tijd.

Om een voorbeeld te noemen: in 14 na Christus verklaarde een senator in Rome, Numerius Atticus, onder ede dat hij keizer Augustus 'naar de hemel had zien opstijgen'. Het wordt verteld door de geschiedschrijver Cassius Dio (200 na Christus).

Iets dergelijks meldt deze historicus voor het jaar 38 na Christus. Toen zwoer een senator dat hij Drusilla, de zuster van de toenmalige keizer Caligula, in de hemel had zien opstijgen en daar had zien praten met de goden.

Ook toen al geloofde niet iedereen zulke verhalen, maar velen wel. Nu zijn deze verhalen onaanvaardbaar geworden. Praktisch niemand denkt meer dat de hemel bestaat zoals in die verhalen verondersteld wordt. Bijgevolg zijn berichten over hemelvaarten zoals van Elia, Augustus en Drusilla ongeloofwaardig geworden. En Lukas' verhaal van Jezus' hemelvaart kan geen uitzondering zijn. Ook deze voorstelling van een hemelvaart is ruimtelijk gedacht, en daardoor nu niet meer aannemelijk.

Betekent dit dat het verhaal van Jezus' hemelvaart nu een zinloos vertelsel is? Deze conclusie kan men trekken, als men dat wil. Wie er niet op vertrouwt dat God zich met de wereld inlaat, zal ook geen behoefte hebben te geloven, dat in Jezus de bemoeienis van God met de wereld in een definitieve fase gekomen is, en dat God na de dood van deze Jezus zijn eerherstel verlangd heeft.

Maar ooggetuigen van de historische Jezus zijn er door zijn woorden en daden toch van overtuigd geraakt, dat God met Jezus de wereld in een beslissend stadium gebracht heeft. Wie die overtuiging wil delen, zal ook in het verhaal van de hemelvaart blijvende betekenis kunnen vinden. Het helpt daarbij als men iets weet van hoe het tot het verhaal van Lukas gekomen is.

In het verhaal van Handelingen wordt de hemelvaart van Jezus visueler, concreter en stoffelijker voorgesteld dan waar ook in de nieuwtestamentische geschriften. Dat is een uitvloeisel van het feit dat Lukas, anders dan andere auteurs, Jezus na zijn dood veertig dagen op aarde actief laat zijn. Die veertig dagen zijn een nieuw element, ingevoerd door Lukas.

Volgens andere auteurs was Jezus gelijk van het kruis naar de hemel gegaan (Hebreeën). Volgens weer anderen op de derde dag vanaf zijn sterfdag (1 Korinthiërs; Markus). Ook Lukas laat in zijn evangelie de hemelvaart van Jezus nog op de opstandingsdag plaatsvinden. Maar in Handelingen zet hij haar veertig dagen later.

Lukas voegt nu dus een ruim tijdsverloop in tussen Jezus' opstanding en hemelvaart. Hij wil namelijk de geschiedenis van de kerk gaan vertellen en die kerk voorstellen als gegrond op de prediking van de discipelen. Maar die discipelen hadden Jezus verloochend en verlaten. Jezus' opstanding had hen volgens Lukas ontsteld en verward.

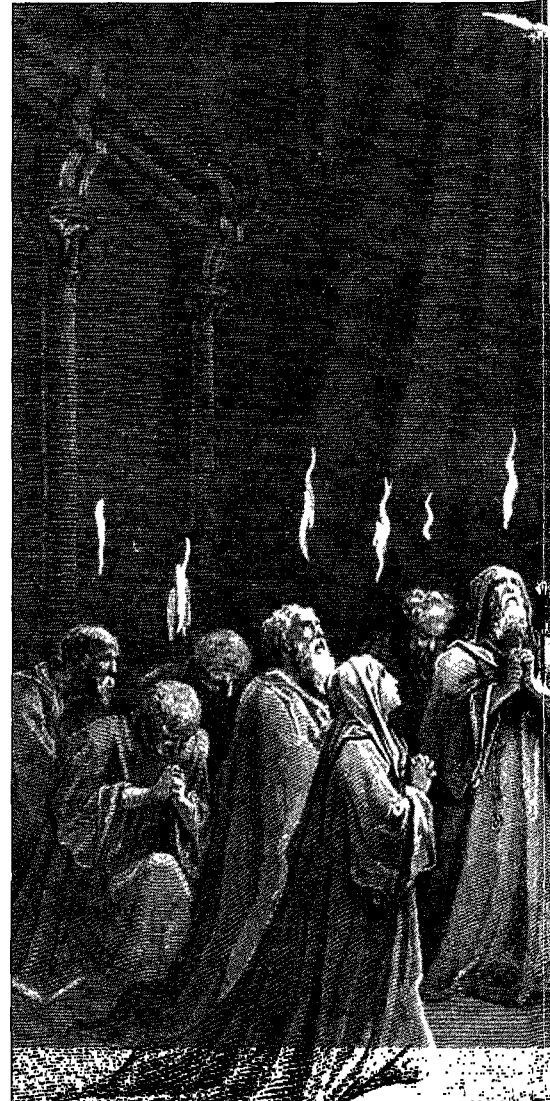
Om deze discipelen in zijn verhaal tot betrouwbare grondslag van de kerk te maken had Lukas het nodig dat zij eerst eens goed door Jezus werden onderricht. Daar neemt Lukas in Handelingen veertig dagen de tijd voor (1:3). Zo wordt de opgestane Jezus in Handelingen nog weer even een heel concrete leraar en profeet. Maar hoe concreter Lukas hem maakt, des te concreter zal Lukas ook zijn vertrek moeten vertellen, wil het hele verhaal evenwichtig overkomen. Vandaar die zo concrete, gedetailleerde beschrijving van Jezus' hemelvaart in Handelingen 1.

Deze beschrijving is voor lezers van nu onaannemelijk, doordat ze uitgaat van een

achterhaalde kosmologie. Maar daarom behoeft de voorstelling van Jezus' opneming in de hemel nog niet haar betekenis te verliezen. De kosmologie is immers niet de essentie van het verhaal. Als de kosmologie onhoudbaar blijkt, behoeft daarom de betekenis van het verhaal nog niet te vervallen. Die betekenis wordt duidelijk als we kijken naar de traditie achter Lukas' verhaal.

In oorsprong is wat bij Lukas de hemelvaart is geworden niets anders dan Jezus' opstanding. Die werd aanvankelijk geacht niet op aarde maar in de hemel te hebben plaats gehad. Volgens onze oudste getuigen, onder wie Paulus, is Jezus bij zijn opstanding niet op aarde teruggekeerd, maar in de hemel bij God opgenomen. Daarbij bleef zijn natuurlijke lichaam achter in het graf. In de oudste

De 'tongen van vuur' uit het pinks

REN

voorstelling had Jezus' verhoging naar de hemel zelfs al plaats direct van het kruis. Filippenzen 2:8-9 zegt dat Jezus gehoorzaam is geworden tot de dood aan het kruis en daarom door God is verhoogd. De verhoging volgt hier direct op de kruisdood, niet pas op de derde dag daarna. Dit is net zo in Hebreëen 12:2: Jezus heeft zonder de schande te achten 'het kruis verdragen en zit nu rechts van Gods troon'. De verhoging volgt ook hier direct op de dood. Mét dat Jezus sterft is hij bij God, op hetzelfde moment. Zijn levens-einde op aarde is het begin van zijn nieuwe leven in de hemel (Hebreëen 5:9-10). Volgens Lukas zelf zei Jezus aan het kruis: 'Heden zult u met mij in het paradijs zijn' (23:43). Dat betekent dat Jezus op dag van zijn dood in de hemel opgenomen is, een oeroude voorstelling die niet strookt met wat Lukas elders in zijn evangelie en in

terverhaal volgens Handelingen

Gravure Gustave Dore

Handelingen over het moment van Jezus' hemelvaart meldt.

Deze oude visie, waarin Jezus' dood, opstanding en verhoging in de tijd samenvallen, heeft geleidelijk allerlei wijzigingen ondergaan. Eerst werd tussen sterven en opstanding een termijn van drie dagen geschoven, om zo overeenstemming met oudtestamentische passages te bewerkstelligen (1 Korinthiërs 15:4). Vervolgens werd Jezus geacht in de hemel te zijn opgewekt, niet meer met een nieuw hemels lichaam, maar met zijn aardse lichaam. Daardoor ontstond het verhaal van het lege graf (Markus 16). Toen groeide ook de tijd tussen opstanding en hemelvaart. Oorspronkelijk waren opstanding en hemelvaart nog identiek, zelfs nog in Markus. Maar daarna verloopt er een dag tussen opstanding en hemelvaart (Lukas), of een aantal dagen (Mattheüs). Ten slotte veertig dagen (Handelingen). Al deze veranderingen nemen echter niet weg, dat Jezus' hemelvaart in oorsprong hetzelfde is als zijn opstanding. Vragen naar de betekenis van hemelvaart is daar-

In oorsprong is wat bij Lukas de hemelvaart is geworden niets anders dan Jezus' opstanding. Die werd aanvankelijk geacht niet op aarde maar in de hemel te hebben plaats gehad

om vragen naar de betekenis van Jezus' opstanding. Die betekenis is, dat God de Jezus die mensen hebben verworpen, gerehabiliteerd heeft. Leerlingen van Jezus vertrouwden direct na zijn dood voetstoots, dat God Jezus had opgewekt. Dat was hún manier om te zeggen dat God deze gedode rechtvaardige in het gelijk had gesteld.

Waarin had Jezus dan gelijk gehad? In zijn prediking, waarvan de kern was dat Gods regering op aarde aan het aanbreken was, en dat mensen zich in hun gedrag moesten houden aan de eisen die dat stelde. Zo is ook de betekenis van hemelvaart primair, dat God de prediking van de aardse Jezus autoriseert. Wie hemelvaart viert, erkent daarmee dat Jezus' prediking in Gods oog juist was. Maar de erkenning dat die prediking juist was, heeft onontkoombare ethische consequenties voor wie die erkenning uitspreekt. Daarbij komt nog een tweede betekenis. De opstanding van Jezus is ook de voorwaarde voor het heil van zijn volgelingen, zowel in hun heden als in de toekomst. Doordat die volgelingen namelijk met Jezus verbonden zijn, wordt Jezus' eerherstel ook hún eerherstel. Dit delen in Jezus' rehabilitatie is wat ook wel de verzoening door Jezus' dood genoemd wordt, of genade, of heil.

Carla Bogaards

Omelet

Vandaag wist ik helemaal niet meer wat ik zou gaan stemmen. Vanmorgen voelde ik nog niks voor Groen-Links, maar toen ik in een radiodebat hoorde dat ze de Betuwelijn willen stoppen sloop de twijfel in mijn hart. De Betuwelijn is een prestigeobject met een hoge machtsfactor. Vanaf het begin was ik er tegen. Trouwens, het is al niks meer, die hele Betuwe, maak het niet erger. Het debat ging ook het over files. Ondanks meer asfalt, meer files. Hup, er moet dus volgens sommige partijen nog meer asfalt komen, een kwestie van wegen bakken.

Waarom, als het nou niet helpt, moet Nederland echt helemaal volgestort worden? Waarom drammen politici door, ja, om stemmen te trekken, maar waar zit dan hun geweten? So-wieso, het geweten van politici, kun je het hele milieu naar de knoppen helpen en een zuiver geweten houden? Of is het begrip milieu een lege dop? De Waddenzee bijvoorbeeld gaat er ook aan, let op mijn woorden. Allemaal voor ons, de kiezers. Steeds minder kiezers, dat wel, maar in de hoop ze te trekken moet elk groen plekje op de schop, want kiezers zijn ook consumenten. Recreatieconsumenten die overal met het autootje naar toe moeten tuffen, en onderweg moeten eten en drinken. Tijdens het mkz-drama waren de bossen gesloten voor recreatie, en opeens stikte het van de vrolijke wilde beesten, flora en fauna leefden op.

In plaats van het stiekem zo te houden moet alles weer open worden gesteld, zonder limiet. Hup recreanten en toeristen, kom en vermaak u. Ik heb een hekel aan massatoerisme, misschien heb ik wel een beetje een hekel aan mensen, aan de liefdeloosheid van de maatschappij, misschien word ik langzamerhand steeds eigenaardiger. Misschien zou ik mijn eigen partij moeten oprichten, in stilte uiteraard. Van alle partijen kies ik het beste en de rest vul ik zelf in. Bijvoorbeeld, belastingaanpassingen voor arme hardwerkende kunstenaars zonder auto en vakantiegeld, die gewoon lekker in hun achtertuin bij de kippenren koffie drinken. Uit noodzaak maar ook uit overtuiging, puur natuur als ik eieren raap. Een kwetsbaar wonder zo'n krieletje in je handpalm. Bruine kippie legt ook, ik had niet goed gezocht. Witte is al weken broeds, ik zet haar er telkens af, maar ze gaat gewoon weer zitten. Hoe krijg ik haar van die broedsheid af?

Carla Bogaards

Welnu, deze twee betekenissen van Jezus' verhoging kunnen probleemloos van kracht blijven, ook al volgen we Lukas niet meer in zijn ruimtelijke voorstelling van de hemelvaart.

Niet anders staat het met Lukas' verhaal over Pinksteren. Dit verhaal is door Lukas pas ontworpen zo'n vijftig tot zestig jaar nadat de beschreven gebeurtenissen volgens hem plaats hadden gehad. Vóór Lukas bestond dit verhaal niet: het vertoont alle tekenen van zijn eigen hand en theologie. Pas weer veel later, eeuwen na Lukas, is het als grondslag voor de viering van het christelijk Pinksterfeest gaan dienen.

Vóór Lukas, zeg van 30 tot 80 na Christus, was er geen apart christelijk Pinksterfeest. In die vroege tijd waren Pasen en Pinksteren nog de joodse feesten van uittocht en oogst. Pas geleidelijk zijn die met christelijke inhoud gevuld, Pinksteren met behulp van Handelingen 2.

Dit verhaal was door Lukas niet bedoeld als grondslag voor een feest. Er was immers nog geen christelijk Pinksterfeest vóór Lukas, en Lukas hoefde dus ook geen christelijk Pinksterfeest te verklaren met een stichtingsverhaal. Het verhaal in Handelingen zegt ook niet dat er sinds de vertelde gebeurtenis een jaarlijkse viering van Pinksteren werd ingesteld. In Lukas' visie bleef het beschrevene een gebeurtenis van ruim vijftig jaar terug, die niet jaarlijks werd gevierd.

Als dit verhaal geen verband houdt met een vroegchristelijk Pinksterfeest, waartoe ontwierp Lukas het dan? Hij schreef het zuiver in het belang van zijn tweede boek, Handelingen, waarin hij het ontstaan en de vroege groei van de kerk zou gaan beschrijven. Die kerk wilde hij voorstellen als door God geautoriseerd. De kerk leefde volgens Lukas in een tussenfase tussen de aanvang van de nieuwe tijd, ingeluid door Jezus, en de voleinding van die nieuwe tijd bij de doorbraak van Gods rijk. Maar in deze tussenfase moest Lukas de kerk nu wel tekenen als het bijzondere volk van degenen die Gods gunst genoten. De kerk was volgens Lukas niet zomaar een groep mensen, een willekeurige vereniging als elke andere. Het was het volk dat de juiste kennis van God en zijn plan voor de wereld had. Lukas moest dus garanties bedenken voor de juistheid en het gezag van de in de kerk levende opvattingen. Dat doet hij door te vertellen dat ze de Geest van God gekregen had.

Hij kiest zelfs een concreet tijdstip waarop de kerk die Geest ontvangen zou hebben, namelijk het eerste joodse Pinksteren na Jezus' dood. Die dag viel niet te kort en niet te lang na Jezus' dood en opstanding. Het is ook een dag waarop het voor Lukas' lezers aannemelijk was dat er een behoorlijk aantal joodse pelgrims in Jeruzalem was. Om beide redenen was dit joodse Pinksteren voor Lukas een geschikte dag om er de verlening van Gods Geest aan de kerk op te dateren.

Het pinksterverhaal in Handelingen is een vinding en constructie van Lukas. Toch schuilt er een oude traditie achter, die het verhaal zin verleent, afgezien van de zojuist aangestipte

zin die het verhaal heeft voor de plot van het boek Handelingen. Die traditie is het oude, oerchristelijke idee dat sinds de dood van Jezus en zijn verhoging in de hemel, de genade van God niet slechts Jezus, maar ook diens volgelingen ten deel valt. Zijn volgelingen delen in de rechtvaardiging die Jezus na zijn dood van God verkreeg. De genade die God verleent aan de gedode Jezus uit zich allereerst in de opwekking van Jezus, maar stroomt dan over

Vóór Lukas bestond het pinksterverhaal niet: het vertoont alle tekenen van zijn eigen hand en theologie. Pas weer veel later, eeuwen na Lukas, is het als grondslag voor de viering van het christelijk Pinksterfeest gaan dienen

Christus in zijn majesteit, elfde eeuw, abdij van Stavelot, België. Op de hoekpunten de vier evangelisten

op allen die Jezus toebehoren (Romeinen 5:15). Het maakt weinig uit of men in dit geval van Gods gunst, zijn genade, rechtvaardigmaking, heil, verzoening, of van Gods Geest spreekt. Waar het om gaat is, dat christenen direct na Jezus' dood vertrouwden, dat God zijn gunst zowel aan Jezus als aan henzelf had geschonken.

Het idee dat God bij de dood van Jezus zijn gunst en zijn Geest schenkt, niet alleen aan Jezus, maar ook aan diens volgelingen, is heel oud. Het dateert uit de eerste jaren, misschien wel dagen, van de kerk. Voor Paulus is het een gewone gedachte. Hij zegt bijvoorbeeld dat de Geest

van God die Jezus uit de doden opgewekt heeft, vervolgens ook in de gelovigen woont (Romeinen 8:11).

Lukas had dus een door de traditie gelegitimeerd recht om met Jezus' dood en hemelvaart de verlening van Gods Geest aan de gelovigen te verbinden. Het nieuwe is hier niet dat Lukas de hemelvaart laat volgen door de uitstorting van de Geest. Het vreemde is veeleer, dat hij hemelvaart en uitstorting van de Geest uit elkaar haalt en er tien dagen tussen zet. Dat deed hij, als boven gezegd, om verhaaltechnische redenen.

De zin van Pinksteren blijft uiteindelijk ook bij Lukas gelegen in de gedachte, dat de kerk kan vertrouwen dat haar geloof, haar kennis, en haar geestelijke kracht tot getuigen, door God gewekt en geautoriseerd zijn. Wat zij belijdt en getuigt, is niet zomaar menselijke vinding.

Vandaag de dag zullen christenen hun geloof niet zo gemakkelijk meer geautoriseerd achten door het verhaal dat de Geest over de discipelen vaardig zou zijn geworden. Dit verhaal pretendeert wel gebeurtenissen weer te geven, maar die pretentie is onhoudbaar. Daarvoor komt dit miraculeuze verhaal veel te laat na dato. Het staat te veel in dienst van het doel van Handelingen. Het correspondeert te veel met motieven uit oudtestamentische passages, vooral uit Joël, die als nu vervuld worden voorgesteld. Het wordt ook niet bevestigd door een ander, overeenkomstig, maar onafhankelijk getuigenis.

Maar al kan Lukas' verhaal niet meer als historisch gelden, elke christelijke gemeente zal haar vertrouwen op God, haar geloof, haar kracht en haar elan willen zien als gaven van God, als gunst door hem verleend. De christelijke gemeente zal dus graag jaarlijks Pinksteren vieren, ook al wilde Lukas dit met zijn verhaal helemaal niet uitlokken.

Er is ooit een pril stadium van de kerkgeschiedenis geweest waarin dood, opstanding en hemelvaart van Jezus en Pinksteren nog één compact geheel vormden, ja vrijwel samenvielen. In de loop der tijd zijn deze gebeurtenissen meer en meer onderscheiden en uit elkaar gedreven. Dit kwam doordat verschillende aspecten van de betekenis van Jezus' dood aparte aandacht kregen en tot aparte liturgische vieringen aanleiding gaven. Geleidelijk werden Goede Vrijdag, Pasen, Hemelvaart en Pinksteren aparte kerkelijke feesten. Elk hiervan richtte zich op een bepaalde kant van wat er bij Jezus' dood gebeurde was.

Inderdaad kunnen we aan de betekenis van de dood van Jezus verschillende aspecten onderscheiden. Het blijft daarom zinvol in en met de christelijke gemeente aan die aparte aspecten bij aparte feesten aandacht te besteden. Maar voor een juist begrip van die feesten is het goed te blijven bedenken, dat zij kanten belichten van één gebeurtenis: de als heilzaam geïnterpreteerde dood van Jezus.

H.J. de Jonge

H.J. de Jonge is hoogleraar Nieuwe Testament in de faculteit der godgeleerdheid van de Universiteit Leiden.